

С. В. Якимова

Навчально-науковий інститут права та психології
 Національного університету “Львівська політехніка”,
 канд. юрид. наук, доц.,
 доцент кафедри кримінального права і процесу

ОКРЕМІ СУТНІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ КОРУПЦІЙНОЇ ЗЛОЧИННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

© Якимова С. В., 2016

Досліджено різні наукові підходи до тлумачення злочинної діяльності. З метою протидії системній корупції в Україні обґрунтована доцільність дослідження корупційної злочинної діяльності як специфічного виду соціальної практики. Акцентується увага, зокрема, на таких характеристиках корупційної злочинної діяльності, як: корисливий, адаптивний характер; мета одержання неправомірної вигоди її учасниками; специфічні способи маскуванню, пов'язані з протиправним використанням можливостей адміністрування; індивідуальний, груповий, колективний рівень розвитку; регіональний та глобальний масштаб функціонування тощо.

Визначено можливі напрямки подальшого розвитку наукового пізнання феномену корупційної злочинної діяльності. З одного боку, корупційна злочинна діяльність є невід'ємною складовою сучасної корисливої злочинної діяльності в Україні. З іншого, – системно-структурний й цілісний характер корупційної злочинної діяльності дає змогу розглядати її як самостійний вид, що тісно взаємодіє з іншими видами злочинної діяльності в Україні та поза її межами.

Ключові слова: злочинна діяльність, корупція, корисливий характер, неправомірна вигода, адміністрування, рівень, масштаб.

С. В. Якимова

ОТДЕЛЬНЫЕ СУЩЕСТВЕННЫЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ КОРРУПЦИОННОЙ ПРЕСТУПНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Исследованы различные научные подходы к толкованию преступной деятельности. С целью противодействия системной коррупции в Украине выявлено целесообразность исследования коррупционной преступной деятельности как специфического вида социальной практики. В связи с этим акцентируется внимание на таких характеристиках коррупционной преступной деятельности, как: корыстный, адаптивный характер; цель получения неправомерной выгоды ее участниками; специфические способы маскировки с неправомерным использованием возможностей администрирования; индивидуальный, групповой, коллективный уровень развития; региональный и глобальный масштаб функционирования.

Определены направления возможного дальнейшего развития научного познания феномена коррупционной преступной деятельности. С одной стороны, коррупционная преступная деятельность является неотъемлемой составляющей корыстной преступной деятельности в Украине, с другой, – системно-структурный и целостный характер

коррупционной деятельности способствует ее рассмотрению в качестве самостоятельного вида, который тесно взаимодействует с иными, известными в Украине и за ее пределами видами преступной деятельности.

Ключевые слова: преступная деятельность, коррупция, корыстный характер, неправомерная выгода, администрирование, уровень, масштаб.

S. V. Yakimova

SOME ESSENTIAL CHARACTERISTICS OF CORRUPTION CRIMINAL ACTIVITY

In the article the various scientific approaches to the interpretation of criminal activity. In order to counter systemic corruption in Ukraine expediency corruption investigation of criminal activity as a specific form of social practice. In this regard, attention is focused in particular on the characteristics of a corruption crime, selfish, adaptive nature; purpose of obtaining undue advantage of its participants; specific ways of masking related to illegal use of capacity management; individual, group and collective level of development; regional and global scale of operation and more.

Determined the possible directions of further development of scientific knowledge of the phenomenon of corruption crime. On the one hand, corrupt criminal activity is an integral part of the modern mercenary criminal activity in Ukraine. On the other hand, the system-structural and holistic nature of corruption criminal activity allows it to be regarded as a separate species, which works closely with other criminal activities in Ukraine and abroad.

Key words: criminal activity, corruption and selfish character undue benefit administration level scale.

Постановка проблеми. У сучасній Україні корупція – це вкрай негативне, суспільно небезпечне соціальне явище, що сформувалося впродовж складного і суперечливого періоду становлення української державності. Її масштабність, системність й монолітність передусім можна пояснити численними кризовими й затяжними негативними явищами у політичній, економічній, соціальній, психологічній, культурологічній сферах життєдіяльності українського суспільства на шляху до європейського сьогодення. Зважаючи на стурбованість прогресивної європейської спільноти з приводу масштабів корупції в Україні, а також завдяки політичній волі національної еліти, відтепер у нашій державі корупція розглядається не як абстрактне явище, а конкретно визначені чинним законодавством України корупційні правопорушення, за вчинення яких настає юридична відповідальність, зокрема кримінальна. Як наслідок, положення Особливої частини КК України було доповнене відповідними статтями, у яких передбачена можливість притягнення до кримінальної відповідальності за нові форми корупційної поведінки. До того ж у примітці до ст. 45 КК України визначений чіткий перелік злочинів, які потрібно зарахувати до категорії корупційних.

До того ж, як засвідчують реалії сьогодення, корупційна злочинна поведінка є набагато складнішою, ніж вчинення окремих злочинів відповідної категорії. За результатами журналістських розслідувань в Україні виявлено чимало т. зв. “корупційних схем” щодо заволодіння бюджетними коштами, незаконної приватизації землі, незаконного будівництва житла тощо. Відтак ефективна кримінально-правова протидія проявам системної корупції передбачає притягнення до кримінальної відповідальності усіх учасників корупційної злочинної діяльності на різних етапах її розвитку. Такий підхід висуває нагальну потребу системного юридичного аналізу непоодиноких випадків корупційних злочинів, а усього спектра кримінально-караних діянь, які забезпечили можливість функціонування корупційних зв’язків та схем. Реалізація такого, вкрай важливого

завдання, потребує належного наукового аналізу у зв'язку з дослідженням сутнісних характеристик сучасної корупційної злочинної діяльності в Україні.

Мета дослідження – визначити сутнісні характеристики, що визначають специфіку корупційної злочинної діяльності та мають істотне значення для удосконалення протидії системній корупції в Україні.

Стан дослідження. Теоретичним підґрунтям для цього дослідження стали праці, провідних учених-криміналістів, що розглядають загальну проблематику злочинної діяльності. Передусім це є праці Т. В. Авер'янової, Ю. П. Аленіна, В. П. Бахіна, Р. С. Белкіна, І. О. Биховського, Т. В. Варфоломєєвої, О. М. Васильєва, Ф. В. Глазиріна, В. Г. Гончаренка, О. І. Гурова, Р. Г. Домбровського, А. В. Дулова, А. Ф. Зелінського, С. В. Євдокіменко, М. К. Камінського, Н. С. Карпова, Н. І. Клименко, О. А. Кириченка, В. Я. Колдіна, В. П. Колмакова, В. О. Коновалової, М. Й. Коржанського, В. К. Лисиченка, І. М. Лузгіна, В. Г. Лукашевича, Г. А. Матусовського, В. О. Образцова, І. В. Постики, О. Р. Ратінова, М. В. Салтевського, М. Я. Сегая, М. П. Яблокова та ін. До цього часу злочинна діяльність здебільшого досліджувалася крізь призму вирішення завдань криміналістики чи виокремлення ознак організованої, професійної злочинності. У контексті антикорупційної проблематики, як правило, аналізувалися окремі види корупційних злочинів чи корупційна злочинність загалом. Натомість корупційна злочинна діяльність, зокрема її сутнісні характеристики, не були предметом ретельного наукового аналізу.

Виклад основних положень. У юридичних джерелах словосполучення “злочинна діяльність” може вживатися у кількох значеннях. Так, зокрема, з позиції діяльнісного підходу злочинна діяльність ототожнюється з будь-яким умисним злочином. Адже характеристики дій особи (групи осіб) включають: шляхи подолання можливих перешкод, задум, готування, вчинення злочину, виконання дії з його приховування, маскування своєї участі у ньому з метою ухилення від відповідальності [1, с. 143]. М. К. Камінській розуміє злочинну діяльність “...як інтегровану сукупність актів злочинної поведінки та як окремий злочин, як акт людської поведінки, кваліфікованої відповідно до кримінального закону злочинним діянням” [2, с. 79]. До того ж деякі дії, що становлять злочинну діяльність, можуть виходити за межі конкретного складу злочину. Корупційна злочинна діяльність переважно складається з низки злочинів – корупційних, перелік яких чітко визначений у примітці до ст. 45 КК України, а також інших видів злочинів, що тісно пов'язані з ними.

Згідно з кримінологічним підходом, до будь-якої людської активності у зв'язку з вчиненням злочинів можна вважати злочинною діяльністю. Такою її можна назвати, наприклад, за умови, якщо вчинення злочинів є основним, вагомим чи єдиним джерелом доходів особи, яка її здійснює (у разі корисливого виду) або коли вчинення злочинів є невід'ємною частиною способу життя такої особи, задоволення її актуальних потреб чи інтересів (у разі некорисливого виду). Як зазначається у кримінологічних джерелах, юридичною формою злочинної діяльності є множинність, а точніше – реальна сукупність злочинів [3, с. 8, 12] чи їх повторюваність. П. К. Кривошеїн переконаний, що злочинна діяльність є особливою формою (різновидом) повторюваності злочинів і являє собою “сукупність юридично тотожних, однорідних чи різнорідних злочинів, що характеризуються систематичністю (регулярністю), інтенсивністю і тривалістю здійснення злочинних намірів, детермінованих єдиною мотивацією, спільною метою й об'єктивними соціальними умовами” [4, с. 143].

Зокрема, для корупційної злочинної діяльності характерні повторність чи реальна сукупність. М. І. Снікєєв визначає злочинну діяльність крізь призму судової психології як стійку систему тривалої, систематичної, протизаконної взаємодії суб'єкта з навколишнім середовищем, що ґрунтується на особистісній антисоціальній установці злочинця [5, с. 5]. До того ж злочинна діяльність може бути не лише індивідуальною, але й груповою чи колективною. Відповідні положення поширюються й на корупційну злочинну діяльність.

Вдаючись до семантики термінів “групова” та “колективна”, можна підсумувати, що корупційній злочинній діяльності здебільшого притаманний саме колективний характер. Колектив – це група, де взаємовідносини і взаємодія індивідів, зокрема, опосередковуються особистісно значущим змістом спільної діяльності. Спонукальним стимулом об’єднання у колектив є неможливість індивідів поодиноці задовольнити свої потреби. Тому найважливішою системоутворювальною причиною формування колективу виступає єдність мети як кумулятивна потреба, довкола якої і відбувається об’єднання людей [6, с. 34]. Як зазначає О. О. Кваша, спільність діяльності виключає самостійність та індивідуальність ідей кожного з учасників спільного злочину. Натомість відбувається взаємовплив співучасників колективної злочинної діяльності, коли поведінка кожного з них змінює поведінку інших [7, с. 271]. При цьому авторка розподіляє колективну злочинну діяльність на стихійну – натовп та організовану [7, с. 273]. Як засвідчує судово-слідча практика, колективна корупційна злочинна діяльність є організованою.

У сучасних вітчизняних дослідженнях, зокрема, зазначається, що “...корупція є особливим, специфічним соціальним конфліктом, що існує на межі економіки і права. Його специфіка полягає у тому, що неминуче виникає між економічними відносинами, які об’єктивно розвиваються, та нормами права, які їх регулюють” [8, с. 18]. Отже, за своєю сутністю корупційна злочинна діяльність є корисливою й тісно пов’язана з чиненням злочинів т. зв. “економічної спрямованості”. Криміналістичні способи вчинення економічних злочинів переважно зводяться до двох найзагальніших різновидів: а) вчинення злочинів під приводом законних господарських операцій (наприклад, ухилення від сплати податків, фіктивне підприємництво тощо); б) вчиненням спеціальних злочинних дій (наприклад, фальшивомонетництво тощо) [9, с. 55, 56]. Зважаючи на специфіку саме корисливої корупційної злочинної діяльності, до переліку її особливих способів маскуванню можна додати протиправне використання можливостей адміністрування.

Так, наприклад, 21 травня поточного року на Закарпатській митниці була припинена спроба незаконного перевезення через митний кордон України великої партії контрабандних цигарок вартістю 620 тис. грн під виглядом дипломатичного вантажу, що не підлягає контролю. Під час розслідування було з’ясовано, що незаконне перевезення здійснював громадянин України з дипломатичним паспортом, котрий є чоловіком першого секретаря посольства України у Словаччині, яка й забезпечила незаконне одержання такого дозволу для безперешкодного перетинання кордону без митного догляду. Цей факт був виявлений випадково, завдяки службовим собакам, які у цей час перебували поряд з митниками та, відчувши запах тютюну, подали звуковий сигнал [10].

Видова структура корупційної злочинної діяльності передусім залежить від ступеня її організованості. Вбачається доцільність розглядати її трирівневу структуру:

1) найнижчий рівень організації – систематичне вчинення корупційного злочину одноособово, протягом певного періоду часу, коли одержана неправомірною вигодою, здебільшого грошові кошти чи інше майно, є вагомим додатковим джерелом доходів корупціонера (наприклад, привласнення, розтрата або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовим становищем) або тривале, протягом певного періоду часу, вчинення окремого виду корупційного злочину групою осіб (наприклад, вчинене групою осіб привласнення, розтрата або заволодіння чужим майном в особливо великих розмірах шляхом зловживання службовим становищем);

2) середній рівень – це групова корупційна корислива злочинна діяльність, яка передусім пов’язана з вирішенням зацікавленими особами своїх особистих інтересів за допомогою підкупу службових осіб, юридичних осіб публічного чи приватного права, осіб, які надають публічні послуги, чи осіб, які не є службовими, але працюють на користь підприємства, установи чи організації. Як наслідок, службові особи, особи, які надають публічні послуги чи працюють на підприємстві, в установі чи організації, всупереч інтересам служби, інтересам юридичної особи приватного права, на шкоду виконанню професійної діяльності, пов’язаної з наданням публічних послуг, або на шкоду інтересам підприємства, установи чи організації, де особа працює чи виконує

певну роботу, вчиняють чи не вчиняють відповідних дій, які б могли вчинити. Для цього рівня корупційної злочинної діяльності характерне поєднання корупційних злочинів та злочинів, пов'язаних з корупцією. При цьому структурна частка корупційних злочинів є істотною (більшою чи такою, що дорівнює частці щодо т. зв. злочинів, пов'язаних з корупцією). Здебільшого це є зразки т. зв. “побутової корупції” регіонального масштабу;

3) вищий рівень – це колективна корупційна корислива злочинна діяльність, де структурна частка корупційних злочинів порівняно незначна з т. зв. супутніми щодо корупційних, які визначені у Примітці до ст. 45 КК України. До того ж її функціональна роль є визначальною, оскільки забезпечує виникнення, існування, розвиток цього виду організованого злочинного бізнесу, а також його “захист” від можливого викриття й припинення з боку правоохоронних органів на міжнародному й національному рівнях. Отже, корупційні злочини є невід’ємною й центральною структурною складовою цього виду злочинної діяльності. Її роль є домінуючою не в кількісному, а в якісному відношенні.

Досліджуючи кримінально-правові та кримінологічні аспекти злочинної діяльності, А. Ф. Зелінський та М. Й. Коржанський запропонували під злочинною діяльністю розуміти “...систему передбачених кримінальним законом суспільно небезпечних діянь і тісно пов'язаних з ними дій, психологічно детермінованих загальним мотивом, реалізація якого планується суб'єктом через встановлення і досягнення корисної мети” [3, с. 13]. Інтерпретуючи це визначення, під корисною метою розуміємо бажану мету для суб'єктів злочинної діяльності. Так, зокрема, визначальною метою корупційної злочинної діяльності є отримання її учасниками неправомірної вигоди, тобто грошових коштів чи іншого майна, переваг, пільг, послуг, нематеріальних активів.

З позиції інституціональної теорії криміналізації суспільства В. С. Кузьмічов, П. В. Цимбал та С. В. Євдокіменко розглядають злочинну діяльність, як спосіб існування певної частини суспільства, процедуру її життєзабезпечення, а не тільки конкретні акти з досягнення конкретних (окремих) злочинних цілей [11, с. 122, 123]. Згодом аналогічна позиція репрезентована Н. С. Карповим, який доводить, що злочинна діяльність – це “...не випадковість виявів дій злочинців, а один із своєрідних і специфічних виявів видів людської діяльності, що характерна для усіх складників будь-якого її виду і виступає її метою, об'єктом і суб'єктом, засобами та специфічним процесом цієї діяльності” [8, с. 22].

Злочинна діяльність може бути: а) адаптивна, тобто цілеспрямована, заборонена кримінальним законом, що здійснюється з мотивів пристосування до середовища; б) дезадаптивна, тобто з негативних мотивів, невинуватана, не піддається логіці [3, с. 29]. Відтак корупційна злочинна діяльність належить до адаптивної, пристосуванської, що вчиняється задля особистого збагачення.

Злочинну діяльність, зокрема корупційну, характеризують такі ознаки: сфера діяльності й т. зв. “предмети злочинного інтересу”; динаміка, інтенсивність злочинної діяльності; види основних, допоміжних й “супутніх” злочинів, що у своїй єдності й взаємодії репрезентують структуру злочинної діяльності; організаційна структура злочинного формування; способи перешкоджання викриттю й можливому розслідуванню злочинної діяльності для забезпечення можливості її продовження й ухилення від відповідальності; зв'язки з іншими злочинними організаціями, з якими можлива кооперація; їх співвідпорядкованість, розмежування за функціями і сферами; механізм взаємозв'язку злочинних епізодів у межах цілісної злочинної діяльності [1, с. 144].

Висновки. Отже, корупційна злочинна діяльність на відміну від корупційної злочинності чи корупційних злочинів в належний спосіб не досліджена у сучасній юридичній науці, що негативно позначається на діяльності спеціальних антикорупційних органів в Україні.

До наукового пізнання феномену корупційної злочинної діяльності можна підходити двояко. З одного боку, корупційна злочинна діяльність є невід’ємною складовою сучасної корисливої злочинної діяльності в Україні. З іншого, – системно-структурний й цілісний характер корупційної

злочинної діяльності дає можливість її розглядати як самостійний вид, що тісно взаємодіє з іншими видами злочинної діяльності в Україні та поза її межами.

З метою системної протидії корупційну злочинну діяльність доцільно розглядати як специфічний вид соціальної практики. До переліку її сутнісних характеристик насамперед потрібно зарахувати: корисливий, адаптивний характер; мету – одержання неправомірної вигоди її учасниками; специфічні способи маскування, пов'язані з протиправним використанням можливостей адміністрування; індивідуальний, груповий, колективний рівень розвитку; регіональний та глобальний масштаб функціонування тощо. Цей перелік не є вичерпний й залежить від мети та завдань конкретного дослідження.

Знання особливостей корупційної злочинної діяльності сприяє розробленню системних антикорупційних заходів, що є невід'ємною запорукою результативності юридичної практики.

1. Тищенко В. В. Злочинна діяльність як об'єкт криміналістики / В. В. Тищенко // *Актуальні проблеми держави і права*. – 2006. – Вип. 27. – С. 139–145. 2. Каминский М. К. *Криминалистическое учение о механизме преступления, способах его подготовки, совершения и сокрытия* / М. К. Каминский // *Криминалистика*. – Т. 1: *История. Общая и частная теории*. – М., 1995. – 321 с. 3. Зелінський А. Ф. *Корислива злочинна діяльність* / А. Ф. Зелінський, М. Й. Коржанський. – К.: Генеза, 1998. – 144 с. 4. Кривошеин П. К. *Повторность в советском уголовном праве (теоретические и практические проблемы)*. – К.: Вища шк., 1990. – 159 с. 5. Еникеев М. И. *Психология преступления и следственно-поисковой деятельности* // *Теория криминалистики и методика расследования преступлений*. – М., 1990. – 123 с. 6. Бесчастный В. М. *Соціально-психологічні основи управління індивідом і групою: навч.-практ. посіб.* / В. М. Бесчастный, Г. В. Гребеньков. – Донецьк: ДЮІ, 2006. – 160 с. 7. Кваша О. О. *Поняття колективного злочину, колективної злочинної діяльності, колективного суб'єкта в юридичній науці* // *О. О. Кваша // Часопис Київського університету права*. – 2014. – № 1. – С. 270–274. 8. Карпов Н. С. *Криміналістичні засади вивчення злочинної діяльності: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09* / Н. С. Карпов; Київський національний ун-т внутрішніх справ. – К., 2008. – 32 с. 9. Матушкина Н. В. *Криминалистическая модель преступной деятельности по совершению экономических преступлений* // *Н. В. Матушкина // Вестник Удмуртского университета*. – 2010. – Вып. 1. – С. 55–60. 10. МЗС України достроково відкликло зі Словаччини дипломата, причетного до контрабанди сигарет // <http://www.unian.ua/politics/1354563-mzs-ukrajini-dostrokovovo-vidklikalo-zi-slovachchini-diplomata-prichetnogo-do-kontrabandi-sigaret.html> (дата звернення 29.05.2015). 11. Кузьмічов В. С. *Поняття злочинної діяльності* / В. С. Кузьмічов, П. В. Цимбал, С. В. Євдокіменко // *Наук. вісн. Акад. держ. податкової служби України*. – 2000. – № 3. – С. 119–123.

REFERENCES

1. Tishchenko V. V. *Zlochyynna diyal'nist' yak ob'yekt kryminalistyky [Criminal activity as an object of criminology]*. *Aktual'ni problemy derzhavy i prava*, 2006, vol. 27, pp. 139-145. 2. Kamynsky M. K. *Krymynalystycheskoe uchenye o mekhanyzme prestuplenyya, sposobakh eho podgotovky, sovershenyya y sokrytyya*. *Krymynalystyka. T. 1: Ystoryya, obshchaya y chastnaya teoryu [Criminalistic doctrine about the mechanism of crime, methods of preparation, fulfillment and concealment. Forensics. Volume 1: History, general and special theories]*, Moscow, 1995. 321 p. 3. Zelins'kyu A. F. *Korzhan's'kyu M. Y. Koryslyva zlochyynna diyal'nist' [Lucrative criminal activity]*, Kiev, Heneza Publ., 1998. 144 p. 4. Kryvosheyn P. K. *Povtornost' v sovet-skot uholovnom prave (teoretycheskye y praktycheskye problemy) [Repetition in the Soviet criminal law (theoretical and practical problems)]*, Kiev, Vyshcha shkola Publ., 1990. 159 p. 5. Enykeev M. Y. *Psykhohohyya prestuplenyya y sledstvenno-poyskovoy deyatel'nosti. Teoryya krymynalistyky y metodyka rassledovanyya prestuplenyy [The psychology of the crime and the investigation and search activities. Theory and Methodology of Criminology investigation of*

crimes], Moscow, 1990. 123 p. 6. Beschastnyy V. M. *Sotsial'no-psykholohichni osnovy upravlinnya indyvidom i hrupoyu: navchal'no-praktychnyy posibnyk [Socio-psychological basis of individual and group management: Training and practical guide]*, Donets'k, Donets'kyi yurydychnyy instytut Publ., 2006. 160 p. 7. Kvasha O. O. *Ponyattya kolektyvnoho zlochynu, kolektyvnoyi zlochynnoyi diyal'nosti, kolektyvnoho sub'yekta v yurydychniy nauksi [The concept of collective crimes, collective criminal activity, collective entity in legal science]*. *Chasopys Kyivivs'koho universytetu prava*, 2014, no. 1, pp. 270-274. 8. Karpov N. S. *Kryminalistychni zasady vyvchennya zlochynnoyi diyal'nosti. Avto-ref. dys na zdobuttya nauk. stupenya doktora yuryd. nauk : spets. 12.00.09 "Kryminal'nyy protses ta kryminalistyka; sudova ekspertyza" [Criminalistic bases of studying criminal activity]*. Kiev, 2008. 32 p. 9. Matushkyna N. V. *Krymynalystycheskaya model' prestupnoy deyatel'nosti po sovershenyyu ekonomicheskyykh prestuplenyy [Krymynalystycheskaya model prestupnoy activity on sovershenyyu Ekonomicheskie crimes]*. *Vestnyk Udmurt-skoho unyversyteta*, 2010, vol. 1, pp. 55-60. 10. *Ministerstvo zakordonnykh sprav Ukrayiny dostrokovo vidklykalo zi Slovachchyny dyplomata, prychetnoho do kontrabandy syharet [The Ministry of Foreign Affairs of Ukraine withdrew prematurely from the Slovak diplomat involved in the smuggling of cigarettes]*, Available at: <http://www.unian.ua/politics/1354563-mzs-ukrajini-dostrokovo-vidklykalo-zi-slovachchini-diplomata-prichetnogo-do-kontrabandi-sigaret.html> (accessed 29.05.2016). 11. Kuz'michov V. S., Tsybal P. V., Yevdokimenko S. V. *Ponyattya zlochynnoyi diyal'nosti [The concept of crime]*. *Naukovyy visnyk Akademiya derzhavnoyi podatkovoyi sluzhby Ukrayiny*, 2000, no. 3, pp. 119–123.